

Praca oryginalna

MARIAN JĘDRYCH¹, BARBARA JODŁOWSKA-JĘDRYCH²,
ANNA MICHALSKA³, AGNIESZKA J. KOWALSKA⁴, JAROSŁAW SAK⁵

ZJAWISKO AGRESJI WŚRÓD MŁODZIEŻY W WIEKU SZKOLNYM

THE PHENOMENON OF AGGRESSION AMONG SCHOOL-AGE ADOLESCENTS

ФЕНОМЕН АГРЕССИИ СРЕДИ ПОДРОСТКОВ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

ФЕНОМЕН АГРЕСІЇ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

¹Z Zakładu Matematyki i Biostatystyki Medycznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie
p. o. Kierownika Zakładu: dr n. med. M. Jędrzych

²Z Katedry i Zakładu Histologii i Embriologii z Pracownią Cytologii Doświadczalnej
Kierownik Katedry i Zakładu: dr hab. n. med. B. Jodłowska-Jędrzych

³Studenckie Koło Naukowe funkcjonujące przy Zakładzie Matematyki i Biostatystyki Medycznej
Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

⁴Z Zakładu Metod Informatycznych i Epidemiologicznych Uniwersytetu Medycznego w Lublinie
Kierownik Zakładu: dr hab. n. med. M. J. Jarosz

⁵Z Zakładu Etyki i Filozofii Człowieka Uniwersytetu Medycznego w Lublinie
p. o. Kierownika Zakładu: J. Sak

W pracy zbadano i omówiono zjawisko agresji wśród młodzieży w wieku szkolnym. Sygnalizując problem uwagę skupiono na przejawach zachowań agresywnych oraz ich negatywnym wpływie na jakość życia młodzieży. Wskazano również różnorodne możliwości podjęcia skutecznych działań prewencyjnych, których celem byłoby ograniczanie zjawisk agresji w środowisku szkolnym.

SŁOWA KLUCZOWE: *agresja, przemoc wśród młodzieży szkolnej.*

KEY WORDS: *aggression, violence among school-age adolescents.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *агрессия, насилие среди молодежи школьного возраста.*

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *агресія, насильство серед молоді шкільного віку.*

Agresja jest jednym z najczęściej podejmowanych, nieakceptowanych społecznie sposobów rozwiązywania konfliktów, a wzorce agresywnych zachowań są szeroko prezentowane w mediach.

Wiedza o rozmiarach i rodzajach agresji wynika z dokładniejszej rejestracji takich zdarzeń w ostatnich latach i przekazywania ich do publicznej wiadomości oraz z niezwykle trudnej sytuacji materialnej dużej części społeczeństwa, frustracji, braku perspektyw i możliwości realizacji potrzeb.

Podjęcie skutecznych, ukierunkowanych i efektywnych działań, których celem byłoby ograniczanie różnorodnych zjawisk agresji, wymaga rzetelnej i obiektywnej wiedzy, porozumienia i współdziałania wielu osób, a także instytucji.

Termin „agresja” wywodzi się z języka łacińskiego, w którym słowo „*agressio*” oznacza „napad”, a słowo „*agressor*” – rozbójnika.

Większość psychologów przez agresję rozumie każde zamierzone działanie mające na celu wyrządzenie komuś lub czemuś szkody, bólu fizycznego lub cierpienia moralnego [1].

H. N. Ricciuti określa agresję jako: „pewne działanie, myśl lub impuls, którego celem jest wyrządzenie krzywdy fizycznej lub psychicznej określonej osobie lub jej reprezentantowi” [20]. Natomiast E. Aronson uważa agresję jako: „zachowanie mające na celu wyrządzenie szkody lub przykrości” [2]. Według A. Frączka agresja to: „czynności mające na celu zrobienie szkody i spowodowanie utraty cenionych społecznie wartości, zadanie fizycznego bólu lub spowodowanie cierpienia moralnego innemu człowiekowi” [7].

Zachowania agresywne pojawiają się wówczas, gdy sytuacja w jakiej znalazła się jednostka oceniana jest przez nią jako zagrażająca jej dobrostanowi. Jednostka usiłuje wydostać się z tej sytuacji przy pomocy gwałtownych zachowań lub czynności powodujących cierpienie fizyczne lub psychiczne innej osoby, bądź powodujących stratę lub uszczuplenie cenionych przez tę osobę wartości [2, 1, 3].

U podstaw agresji leżą gwałtowne, negatywne emocje i złe intencje. Agresor podejmuje celowe działania ukierunkowane na wywołania u swojej ofiary bólu, strachu, cierpienia. W agresji wyraźna jest intencja wyrządzenia szkody lub krzywdy, bez intencji nie ma bowiem mowy o zjawisku agresji [2, 6, 7, 8, 13].

FORMY I RODZAJE ZACHOWAŃ AGRESYWNYCH

Psychologowie ze względu na formę i funkcję agresji wyróżniają:

- **agresję słowną** obejmującą przezywanie, dokuczanie, groźby, itp.;
- **agresję fizyczną** przejawiającą się biciem, kopaniem, gryzieniem, itp.;
- **agresję instrumentalną** – której celem jest uzyskanie czegoś pożądanego np. odepchniecie od pożądanej zabawki innego dziecka;
- **agresję wrogą** – polegającą na zadawaniu bólu lub wyrządzeniu krzywdy psychicznej;
- **agresję odwzajemnioną** – jest ona odpowiedzią na agresję ze strony kogoś innego;
- **agresję przemieszczoną** – obiekt agresji reaguje na nią atakując nie agresora, ale osobę trzecią. Agresja ta, oznacza skierowanie odwzajemnionej agresji na osobę lub obiekt inny niż ten w stosunku do którego pragnie się rewanżu [15].

Analizując zaprezentowane powyżej formy zachowań agresywnych można wyróżnić oprócz agresji słownej i fizycznej, agresję bezpośrednią i przemieszczoną [12]. Agresja bezpośrednia jest skierowana na agresora, np. chłopiec złośliwie wyśmiany przez kolegę dotkliwie go pobił [12, 13].

Agresja przemieszczona ukierunkowana jest na osoby, które nie miały nic wspólnego z frustracją doznaną przez danego osobnika, np. dziecko ukarane w domu przez ojca zachowuje się agresywnie wobec swych słabszych kolegów, bijąc ich [13].

Do objawów agresji u dzieci i młodzieży szkolnej zaliczamy: pogorszenie wyników w nauce, izolacja od grupy rówieśniczej, brak kolegów, kłopoty ze snem, koszmary nocne, zmniejszone zainteresowanie szkołą, nagłe zmiany nastroju, samotne uczęszczanie do szkoły, pojawienie się sińców na ciele, występowanie bólów brzucha i głowy przed szkołą, notoryczne przebywanie w pobliżu nauczyciela, zniszczone ubranie dziecka, małomówność, skrytość, trzymanie dystansu w stosunku do otoczenia, wynoszenie i kradzież przedmiotów z domu [5, 9, 11, 17, 21].

Najczęstszymi przyczynami zachowań agresywnych dzieci i młodzieży wobec innych osób są: destruktywne grupy rówieśnicze, alkoholizm w rodzinie, trudności materialne, negatywne wzorce prezentowane przez telewizję, filmy wideo, kino, gry komputerowe, pisma młodzieżowe, narkomania, rozbicie rodziny, niewydolność wychowawcza rodziny, agresja w rodzinie, znęcanie się nad dziećmi, brak akceptacji, różnego rodzaju patologie, zaburzenia emocjonalne, wady rozwojowe, poczucie skrzywdzenia [4, 14].

Zjawisko agresji niesie za sobą bardzo poważne i dalekosiężne skutki, zarówno fizyczne jak i psychiczne. Do tych pierwszych należą: drobne uszkodzenia, okaleczenia ciała, ciężkie pobicia, gwałty, śmierć, szkody materialne, tj. zniszczenie, zdemolowanie mienia. Psychiczne skutki agresji to m.in.: lęk, strach przed rówieśnikami, niepokój, bezradność w stosunku do agresora, zaburzenia w koncentracji uwagi, zaburzenia snu, łaknienia, nocne moczenie się dzieci i inne formy niepokoju ruchowego [10, 16, 19].

Właściwa postawa wobec agresji polega na: zrozumieniu powodów agresji, przyjęciu postawy asertywnej, pozwalającej uszanować innych i samego siebie, zażegnaniu agresji poprzez dobrą komunikację, mediacje lub negocjacje, prezentowanie przez rodziców postawy „Jestem przy Tobie, słucham Cię”, która daje dziecku poczucie bezpieczeństwa, motywuje do tego, by stawać się lepszym człowiekiem, rozwija otwartość, uczy optymizmu i wiary we własne siły, wpajaniu dzieciom podstawowych zasad współżycia, aby wchodząc w okres dojrzewania nie poddawały się wpływom rówieśników namawiających do złego, okazywaniu przez rodziców miłości, podziwu dla nabywanych przez dziecko umiejętności, ale również stawianiu im jasnych wymagań i zakazów, zrezygnowaniu z atakowania innych, gdyż agresja rodzi agresję [18].

CEL BADANIA

Głównym celem pracy było poznanie częstości i form występowania zjawiska agresji wśród młodzieży w wieku szkolnym, uzyskanie informacji o możliwych przyczynach i skutkach agresywnego zachowania oraz zapoznanie się z oczekiwaniami uczniów odnośnie działań mogących zminimalizować istniejące zagrożenia.

MATERIAŁ I METODA

W niniejszej pracy znalazła zastosowanie metoda sondażu diagnostycznego. Badanie zagrożeń występujących w środowisku szkolnym przeprowadzono w oparciu o ankietę - jedno z najbardziej popularnych narzędzi pomiarowych. Kwestionariusz ankiety składał się z trzydziestu pytań zawierających pytania zamknięte, półotwarte oraz otwarte. Za ich pomocą zebrano informacje o występujących zagrożeniach w środowisku szkolnym oraz oczekiwaniach uczniów odnośnie działań mogących poprawić bezpieczeństwo i zminimalizować występujące zagrożenia. Pytania półotwarte pozwoliły na dokładniejsze poznanie występujących zagrożeń oraz zachowań i reakcji uczniów związanych z ich wystąpieniem. Pierwsze trzy pytania ankiety stanowiły metryczkę, w której respondenci określali swoją płeć, miejsce zamieszkania oraz typ szkoły do której uczęszczają.

Zebrane informacje zostały poddane szczegółowej analizie w oparciu o program Statistica 9.0. W opracowaniu statystycznym wyniki badań zestawiono w tabelkach wielodzielczych (korelacyjnych) i obliczono wskaźniki struktury (%). Badanie związku przeprowadzono w oparciu o zastosowanie testu χ^2 Pearsona. Istotność stwierdzano przyjmując poziom istotności $p=0,05$.

Badanie ankietowe przeprowadzono na grupie 100 respondentów w 2010 roku, drogą bezpośrednią. Ankietowani dobierani byli w sposób losowy spośród uczniów Publicznej Szkoły Podstawowej im. Jerzego Ossolińskiego oraz Gimnazjum im. Papieża Jana Pawła II w Klimontowie.

Połowa badanej młodzieży to uczniowie szkoły podstawowej, natomiast drugą połowę badanych stanowią uczniowie gimnazjum. Spośród ankietowanych 50 osób to chłopcy, a drugie 50 stanowią dziewczęta. Podobny rozkład dotyczy miejsca zamieszkania uczniów, gdzie połowa ankietowanych zamieszkuje wieś, druga połowa miasta.

WYNIKI BADAŃ

Przeprowadzona analiza statystyczna odpowiedzi respondentów na temat miejsca w którym akty agresji z udziałem młodzieży szkolnej zdarzają się najczęściej, wykazała zależność dwóch miejsc w których najczęściej dochodziło do zdarzeń agresji: na korytarzu ($p = 0,002$) oraz w sali lekcyjnej ($p 0,05$) od płci ankietowanych osób. Nie zbadano korelacji pomiędzy występowaniem zjawiska agresji w szatni, a płcią ankietowanych (taki sam procent udzielonych odpowiedzi).

Dla pozostałych odpowiedzi udzielonych przez ankietowanych na zadane pytanie analiza statystyczna nie wykazała istotnych zależności pomiędzy miejscami obserwowanych zdarzeń agresji, a płcią, miejscem zamieszkania ani rodzajem szkoły ($p > 0,05$).

Według ankietowanych dziewcząt do agresji dochodziło najczęściej w szkole lub jej okolicach, a rozkład odpowiedzi w tej grupie badanych kształtuje się następująco: na korytarzu (100%), przed szkołą (72%), w szatni (68%) oraz

w sali lekcyjnej (64%). Także chłopcy wskazywali, że akty agresji miały miejsce głównie w szkole lub jej bliskim otoczeniu, a w szczególności: na korytarzu szkolnym (82%), w łazience (74%), w szatni lub przed samą szkołą (po 68% udzielonych odpowiedzi). (Tab. I.)

Tabela I. Miejsca aktów agresji a płeć
Table I. The place of acts of aggression and the sex
Таблица I. Место актов агрессии и пол
Таблиця I. Місце актів агресії і стать

Gdzie miały miejsce akty agresji?	Płeć		Chi ² Pearsona
	Dziewczęta (n=50)	Chłopcy (n=50)	
na korytarzu	50 (100%)	41 (82%)	p = 0,001662
w szatni	34 (68%)	34 (68%)	p=1
na boisku	18 (36%)	25 (50%)	p = 0,157387
w sali lekcyjnej	32 (64%)	22 (44%)	p = 0,044813
przy sklepiku	2 (4%)	4 (8%)	p = 0,399705
w łazience	29 (58%)	37 (74%)	p = 0,091261
przed szkołą	36 (72%)	34 (68%)	p = 0,662522
w drodze do szkoły/ do domu	12 (24%)	15 (30%)	p = 0,499209

Osoby zamieszkujące miasta spotykały się ze zjawiskami agresji głównie w takich miejscach jak: korytarz szkolny (91,38%), okolice szkoły (70,69%), szatnia (68,97%) i łazienka (62,07%). Natomiast osoby mieszkające na wsi spotykały się z agresją przede wszystkim: na korytarzu (90,48%), w łazience (71,43%), przed szkołą (69,05%), w szatni (66,67%) i w sali lekcyjnej (64,29%). (Tab. II.)

Tabela II. Miejsca aktów agresji a miejsce zamieszkania
Table II. The place of acts of aggression and the place of residence
Таблица II. Место актов агрессии и место проживания
Таблиця II. Місце актів агресії і місце проживання

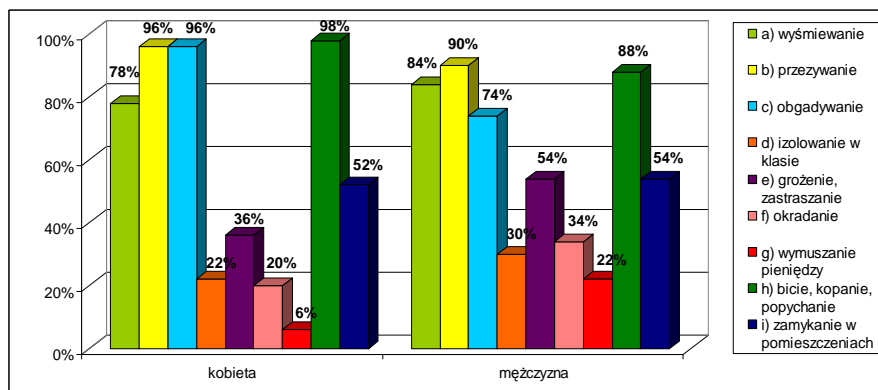
Gdzie miały miejsce akty agresji?	Miejsce zamieszkania		Chi ² Pearsona
	Miasto (n=58)	wieś (n=42)	
na korytarzu	53 (91,38%)	38 (90,48%)	p = 0,876226
w szatni	40 (68,97%)	28 (66,67%)	p = 0,807827
na boisku	22 (37,93%)	21 (50%)	p = 0,228903
w sali lekcyjnej	27 (46,55%)	27 (64,29%)	p = 0,079061
przy sklepiku	5 (8,62%)	1 (2,38%)	p = 0,194711
w łazience	36 (62,07%)	30 (71,43%)	p = 0,329473
przed szkołą	41 (70,69%)	29 (69,05%)	p = 0,859624
w drodze do szkoły/ do domu	14 (24,14%)	13 (30,95%)	p = 0,448707

Zdaniem uczniów szkoły podstawowej akty agresji mają miejsce głównie na korytarzu szkolnym (90%), w okolicach szkoły (74%), w łazience (68%), w szatni (64%) oraz w sali lekcyjnej (58%). Uczniowie gimnazjum natomiast najczęściej spotkali się z przejawami przemocy na korytarzu (92%), w szatni szkolnej (72%), w okolicach szkoły (66%) oraz w łazience (64%). (Tab. III.)

Tabela III. Miejsca aktów agresji a rodzaj szkoły
Tabele III. The place of acts of aggression and the kind of school
Таблица III. Место актов агрессии и тип исследованной школы
Таблиця III. Місце актів агресії і тип дослідженої школи

Gdzie miały miejsce akty agresji?	Szkoła		
	Podstawowa (n=50)	Gimnazjum (n=50)	Chi ² Pearsona
na korytarzu	45 (90%)	46 (92%)	p = 0,726769
w szatni	32 (64%)	36 (72%)	p = 0,391175
na boisku	22 (44%)	21 (42%)	p = 0,839926
w sali lekcyjnej	29 (58%)	25 (50%)	p = 0,422224
przy sklepiku	2 (4%)	4 (8%)	p = 0,399705
w łazience	34 (68%)	32 (64%)	p = 0,672880
przed szkołą	37 (74%)	33 (66%)	p = 0,382735
w drodze do szkoły/ do domu	14 (28%)	13 (26%)	p = 0,821789

Najczęściej obserwowanymi zdarzeniami agresji wśród ankietowanych dziewcząt były różne rodzaje przemocy fizycznej i słownej, głównie: bicie, kopanie, popychanie (98%), przezywanie (96%), obgadywanie (96%) oraz wyśmiewanie (78%). Również chłopcy wskazywali głównie przemoc fizyczną i słowną, jako zdarzenia, które obserwowali najczęściej: przezywanie (90%), bicie, kopanie, popychanie (88%), wyśmiewanie (84%) i obgadywanie (74%). (Ryc. 1)

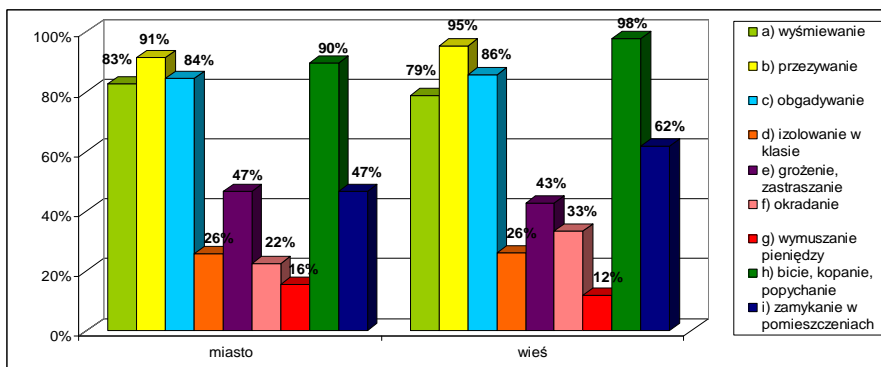
Ryc. 1. Obserwowane zdarzenia agresji, a płeć ankietowanych

Fig. 1. Aggression events observed by respondents' gender

Рис. 1. Наблюдаемые случаи агрессии по отношению к полу респондентов

Мал. 1. Спостережувані випадки агресії по відношенню до статі респондентів

Ankietowani zamieszkujący miasta byli najczęściej świadkami lub ofiarami agresji fizycznej, i słownej takiej jak: przezywanie (91,38%), bicie, kopanie, popychanie (89,66%), obgadywanie (84,48%) i wyśmiewanie (82,76%). Podobne zdarzenia obserwowane były przez ankietowanych mieszkających na wsi: bicie, kopanie, popychanie (97,62%), przezywanie (95,24%), obgadywanie (85,71%) i wyśmiewanie (78,57%). (Ryc. 2.)

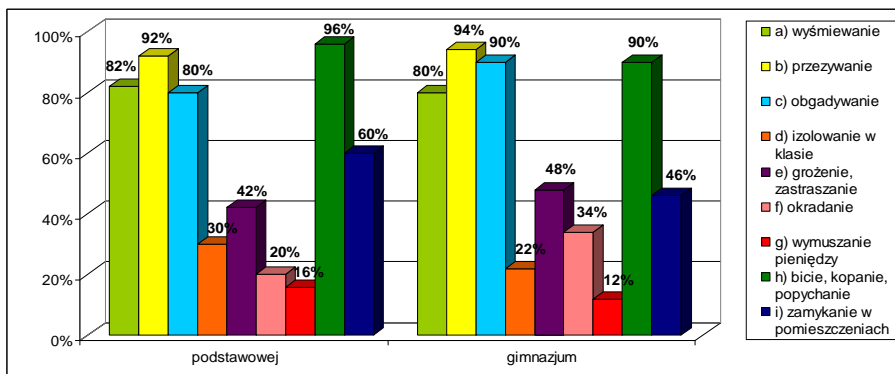
Ryc. 2. Obserwowane zdarzenia agresji, a miejsce zamieszkania ankietowanych

Fig. 2. Aggression events observed according o respondents' place of residence

Рис. 2. Наблюдаемые случаи агрессии по отношению к месту жительства респондентов

Мал. 2. Спостережувані випадки агресії по відношенню до місця проживання респондентів

Uczniowie szkoły podstawowej najczęściej spotkali się z przejawami agresji fizycznej oraz słownej: bicie, kopanie, popychanie (96%), przezywanie (92%), wyśmiewanie (82%) i obgadywanie (80%). Natomiast zdarzeniami obserwowanymi przez uczniów gimnazjum były głównie: przezywanie (94%), bicie, kopanie, popychanie (90%), obgadywanie (90%) i wyśmiewanie (80%). (Ryc. 3.)

Ryc. 3. Obserwowane zdarzenia agresji a rodzaj szkoły

Fig. 3. Aggression events observed and respondents' type of school

Рис. 3. Наблюдаемые случаи агрессии по отношению к типу исследованной школы

Мал. 3. Спостережувані випадки агресії по відношенню до типу дослідженої школи

Według większości ankietowanych dziewcząt i ponad połowy ankietowanych chłopców sprawcy sprawcami agresji była najczęściej młodzież w wieku 12 do 15 lat. (Tab. IV.)

Tabela IV. Wiek agresorów a płeć

Table IV. Aggressors' age and sex

Таблица IV. Распределение возрастного интервала агрессоров и пол

Таблиця IV. Розподіл вікового інтервалу агресорів і статі

W jakim przedziale wiekowym są agresorzy?	Płeć		Chi ² Pearsona
	dziewczęta (n=50)	chłopcy (n=50)	
10 lat	3 (6%)	9 (18%)	p = 0,064841
11 lat	18 (36%)	12 (24%)	p = 0,190433
12 lat	41 (82%)	29 (58%)	p = 0,008830
13 lat	39 (78%)	29 (58%)	p = 0,032057
14 lat	36 (72%)	27 (54%)	p = 0,062309
15 lat	36 (72%)	27 (54%)	p = 0,062309
16 lat	13 (26%)	16 (32%)	p = 0,508524
17 lat	4 (8%)	7 (14%)	p = 0,337660
18 lat	1 (2%)	3 (6%)	p = 0,307437

Ten sam przedział wiekowy sprawców agresji (12-15 lat) wskazywała zarówno większość osób mieszkających w mieście, jak i mieszkających na wsi. (Tab. V.)

Tabela V. Wiek agresorów a miejsce zamieszkania

Table V. The aggressors' age and the place of residence

Таблица V. Распределение возрастного интервала агрессоров и место проживания

Таблиця V. Розподіл вікового інтервалу агресорів і місце проживання

W jakim przedziale wiekowym są agresorzy?	Miejsce zamieszkania		Chi ² Pearsona
	Miasto (n=58)	Wieś (n=42)	
10 lat	7 (12,07%)	5 (11,90%)	p = 0,980103
11 lat	20 (34,48%)	10 (23,81%)	p = 0,250335
12 lat	40 (68,97%)	30 (71,43%)	p = 0,790795
13 lat	40 (68,97%)	28 (66,67%)	p = 0,807827
14 lat	39 (67,24%)	24 (57,14%)	p = 0,301912
15 lat	37 (63,79%)	26 (61,90%)	p = 0,846928
16 lat	18 (31,03%)	11 (26,19%)	p = 0,598275
17 lat	5 (8,62%)	6 (14,29%)	p = 0,371532
18 lat	1 (1,72%)	3 (7,14%)	p = 0,172318

Według uczniów szkoły podstawowej agresorami była głównie młodzież w wieku 12-13 lat. Zdaniem uczniów szkół gimnazjalnych sprawcami agresji była młodzież wieku 12 do 15 lat. (Tab. VI.)

Tabela VI. Wiek agresorów a rodzaj szkoły**Table VI.** The aggressors' age and the kind of school**Таблица VI.** Распределение возрастного интервала агрессоров и тип исследованной школы**Таблиця VI.** Розподіл вікового інтервалу агресорів і тип дослідженої школи

W jakim przedziale wiekowym są agresorzy?	Szkoła		Chi ² Pearsona
	Podstawowej (n=50)	Gimnazjum (n=50)	
10 lat	9 (18%)	3 (6%)	p = 0,064841
11 lat	17 (34%)	13 (26%)	p = 0,382735
12 lat	43 (86%)	27 (54%)	p = 0,000481
13 lat	42 (84%)	26 (52%)	p = 0,000604
14 lat	35 (70%)	28 (56%)	p = 0,147100
15 lat	29 (58%)	34 (68%)	p = 0,300384
16 lat	10 (20%)	19 (38%)	p = 0,047323
17 lat	4 (8%)	7 (14%)	p = 0,337660
18 lat	2 (4%)	2 (4%)	p=1

OMÓWIENIE WYNIKÓW BADAŃ

Przedstawione wyniki badań potwierdzają, że zachowania agresywne są zjawiskiem powszechnie występującym w środowisku szkolnym. Niemożliwe jest całkowite wyeliminowanie agresji z naszego życia, dlatego tak ważne jest zdobycie umiejętności asertywnego reagowania na to zjawisko w każdej sytuacji.

Uzyskane wyniki badań są o tyle istotne, iż na ich podstawie można stwierdzić jakie są najczęstsze przejawy zachowań agresywnych z udziałem młodzieży szkolnej (m.in. bicie, kopanie, popychanie, przezywanie, wyśmiewanie, obgadywanie) oraz gdzie (m.in. na korytarzu szkolnym, przed szkołą, w szatni, w sali lekcyjnej) i przez kogo najczęściej inicjowane są akty agresji (młodzież w wieku 12-15 lat).

Formy i duże nasilenie przemocy w szkole pozwalają stwierdzić, że zjawisko to ma charakter patologii. Odpowiedzi na pytania dotyczące agresji w placówkach oświatowych były w pewnym stopniu zależne od płci ankietowanych, ich miejsca zamieszkania czy szkoły, do której uczęszcza młodzież, niemniej jednak zdecydowana większość respondentów wskazywała na to, że zjawisko agresji w szkole istnieje na tyle często, że można go łatwo zaobserwować i próbować mu zaradzić.

Młodzież spędzając znaczną część swojego czasu w środowisku szkolnym potrzebuje działalności wychowawczej ze strony szkoły, prowadzonej w taki sposób, aby zachęcić uczniów do dialogu z wychowawcami, nauczycielami czy psychologami o problemach, również tych dotyczących gnębienia ze strony rówieśników, bądź starszych kolegów. Szkoła może podjąć próbę organizowania wolnego czasu swoim podopiecznym poprzez oferowanie różnego rodzaju zajęć pozalekcyjnych, które byłby z jednej strony przerwą i odpoczynkiem od nauki, a z drugiej formą rozładowania energii oraz negatywnych emocji. Takich form

istnieje na pewno wiele, jak choćby różnego rodzaju zajęcia rozwijające lub promujące talenty sportowe, muzyczne, artystyczne uczniów.

Uczeń zadowolony, znajdujący zrozumienie i poczucie bezpieczeństwa w swojej szkole jest najlepszym jej promotorem na zewnątrz.

Przeprowadzone badania niniejszej pracy pokazały, że temat jest bardzo ciekawy i obszerny, pozwala gruntownie zbadać zjawisko przemocy wśród młodzieży szkolnej oraz pomóc szkole zbudować odpowiedni program profilaktyki i plan działania.

WNIOSKI

1. Zjawisko agresji w szkole występuje głównie w postaci przemocy fizycznej w formie kopania, szarpania, bicia, szczypania oraz popychania, a także słownej, tj. poniżanie, wyzywanie, wyśmiewanie i obgadywanie. W wieku 12-13 lat agresorami są istotnie częściej dziewczęta niż chłopcy.
2. Do agresji z udziałem młodzieży szkolnej dochodzi najczęściej na terenie szkoły (korytarz szkolny, szatnia, łazienka, a nawet sala lekcyjna) lub w jej okolicach. Przejawy agresji częściej inicjowane przez dziewczęta mają miejsce na korytarzu szkolnym oraz w sali lekcyjnej.
3. Sprawcami agresji byli najczęściej młodzi ludzie w wieku 12 do 15 lat, większy odsetek agresorów stanowiły dziewczęta.

M. Jędrych, B. Jodłowska-Jędrych, A. Michalska, A. J. Kowalska, J. Sak

THE PHENOMENON OF AGGRESSION AMONG SCHOOL-AGE ADOLESCENTS

Summary

The phenomenon of aggression among school-age adolescents has been known for a very long time. It concerns behaviours which cause physical, psychical or / and emotional harm.

Nowadays, the problem of aggression is very up-to-date, and at the same time, very difficult and complex. The size of the phenomenon of aggression in Poland has been increasing year by year. Everyday, its subsequent manifestations are reported by the media.

The reports published in pedagogical literature and everyday press, as well as the social feeling, are the evidence of the growing character of the phenomenon of aggression.

M. Ендрых, Б. Иодловска-Ендрых, А. Михальска, А. Ковальска, Я. Сак

ФЕНОМЕН АГРЕССИИ СРЕДИ ПОДРОСТКОВ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

Агрессия среди молодежи школьного возраста – это явление, о котором известно давно. Касается это поведения причиняющего физический, психологический и/или эмоциональный вред.

В настоящее время агрессия является актуальной, очень трудной и сложной проблемой. Проявление агрессии в Польше растет из года в год. Каждый день СМИ сообщают о ее проявлениях.

О растущем феномене насилия свидетельствуют публикации в педагогических изданиях, ежедневных газетах и общественные настроения.

М. Ендріх, Б. Іодловська-Ендріх, А. Міхальська, А. Ковальська, Я. Сак

ФЕНОМЕН АГРЕСІЇ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація

Агресія серед молоді шкільного віку - це явище, про яке відоме давно. Стосується це поведінки, котра заподіює фізичну, психологічну і/або емоційну шкоди.

В даний час агресія є актуальною, дуже важкою і складною проблемою. Прояв агресії в Польщі зростає з року в рік. Кожен день ЗМІ повідомляють про її прояви.

Про зростаючий феномен насильства свідчать публікації у педагогічних виданнях і щоденних газетах, а також настрої у суспільстві.

PIŚMIENNICTWO

1. A r g l e y M.: Psychologia stosunków międzyludzkich. PWN, Warszawa 1991.
2. A r o n s o n E.: Człowiek istota społeczna. Zysk i S-ka, Poznań 1997, 13.
3. B a ñ k a W.: Wybrane zagadnienia z psychologii społecznej. Novum, Płock 1999.
4. B a r a n A.: Dziecko a przemoc w mediach. Wychowawca, 2003, 3.
5. D a n i e l e w s k a J.: Powstrzymać agresję u progu szkoły. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.
6. F r a c z e k A, P u f a l - S t r u z i k I.: Agresja wśród dzieci i młodzieży. Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce 1996.
7. F r a c z e k A.: Studia nad psychologicznymi mechanizmami czynności agresywnych. PWN, Warszawa 1979, 15.
8. G r o c h u l s k a J.: Agresja u dzieci. WSiP, Warszawa 1993.
9. G r o c h u l s k a J.: Reedukacja dzieci agresywnych. WSiP, Warszawa 1998.
10. G u e r i n S., H e n n e s s y E.: Przemoc i prześladowanie w szkole. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.
11. J u n d z i ł J.: Dziecko ofiara przemocy. WSiP, Warszawa 1993.
12. K a l i n a M.: Przeciwdziałanie agresji. PTHP, Warszawa 1991.
13. K m i e c i k - B a r a n K.: Agresja i przemoc w realiach współczesnej szkoły. Wydawnictwo Przegląd Oświatowy, Gdańsk 2000.
14. K o ł o d z i e j c z y k J.: Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole. Wydawnictwo Sophia, Kraków 2004.
15. K o s s l y n S. M., R o s e n b e r g R. S.: Psychologia. Wydawnictwo Znak, Kraków 2006.
16. K r a k o w s k a M., C z a r n e c k a W.: Przemoc w szkole. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1993.
17. L i b i s z o w s k a - Ż o ł t k o w s k a M., Ostrowska K.: Agresja w szkole. Centrum Doradztwa i Informacji Difin, Warszawa 2008.
18. N y c z a j - D r a g M., G a ł a ż e w s k i M.: W półprzestrzeni edukacji : szkoła - rodzina - społeczeństwo – kultura. Wydawnictwo Impuls, Kraków 2005.
19. P o r t m a n n R.: Przemoc wśród dzieci. Uchwycić sedno. Wydawnictwo Jedność, Kielce 2006.
20. R e j z n e r A.: Agresja w szkole. TWP, Warszawa 2004, 23.
21. R o ż n o w s k a A., Lęk i agresja w szkole. PAP, Słupsk 2001.

Data otrzymania: 07.08.2010 r.

Adres Autorów: 20-090 Lublin, ul. Jaczewskiego 4, Zakład Matematyki i Biostatystyki Medycznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie.